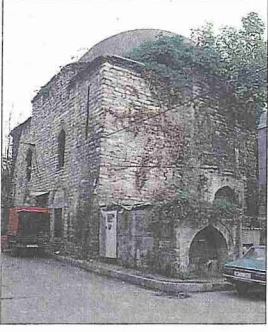


## ÇARDAKLI HAMAM



Çardaklı  
Hamam -  
Cankurtaran /  
İstanbul

çirildiği bilinmemekle beraber İstanbul'un idarî makamlarda bulunmuş önemli bir şahsiyeti olan sahibinin onu yok etmek için büyük gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. J. Pervititch'in sigorta planında 1924'te sadece kadınlar kısmının soyunma yeri (camekân) harap olarak işaretlenmiştir. Hamam sahibi tarafından kapatılmış, 1935-1940 yılları arasında önce depo, sonra atölye haline getirilmiştir. Bu arada mermer döşemeleri, kurnaları sökülerek bir harabe haline sokulmuştur. Bu maddenin yazarı 1976 yılında hamamın yeniden rölövesini çıkarmaya çalışmışsa da içine inşa edilen sundurma atölyeler yüzünden bu iş gerçekleşmemiş, sadece H. Glück'ün 1917'de çizdiği planda bazı düzeltmeler yapılabilmıştır.

Glück'ün İstanbul hamamları arasında en ilgi çekici ve en değişik bir yapı olarak tarif ettiği Çardaklı Hamam, 953 (1546) tarihli *Tahrir Defteri*'nde çift hamam olarak kayıtlıdır. Fakat 1976'daki incelemede kadınlar kısmının sonradan ilâve edildiği tesbit edilmiştir. Bunun en açık delili, erkekler kısmının kadınlar hamamına bitişik duvarında örülerek kapatılmış pencerelerin bulunmasıdır. Anlaşıldığına göre Çardaklı Hamam esasında tek hamam olarak inşa edilmişken pek az sonra kadınlar kısmı eklenecek çift hamama dönüştürülmüştür.

Glück Çardaklı Hamam'ı incelerken çevredeki evlerde yaşayan Rumlar burasını İmparator Konstantin ile ilgili göstermişlerdir. Bunun sebebi, kitabenin altına bir Bizans levhasının konulmuş olması ve hamamın sıcaklık kısımlarının hiçbir Türk hamamına uymayan bir biçim göstermesidir. Hamamın mermer aksanı sökülüp satılırken kapı üstündeki işlemeli Bizans levhasının benzeri ikinci bir levha daha bulunarak 24 Mayıs 1944'te Ayasofya Müzesi'ne verilmiştir (nr. 305). Bunlar hamamın yapılışında bir Bizans kalıntısından faydalandığını düşündürmektedir.

Çardaklı Hamam'ın kadınlar camekânı kare biçimindedir; kubbesi de yıkılmıştır. Daha büyük olan erkekler kısmı camekânının ortasında evvelce bir şadırvan vardı. Ayrıca aydınlık fenerli kubbeyle geniş Türk üçgenleriyle geçilmiştir. Üçer bölümlü ılıklik kısmından sonra gelen sıcaklık şaşırtıcı bir plana sahiptir. Binanın eksenini üzerinde olmayan kadınlar kısmı sıcaklığı, Eskiçağ'dan beri kaplıca mimarisinde yaygın olan, bir merkez etrafında yıldız biçiminde yayılan nişlerden meydana gelmiştir. Bu yedi nişin aralarında halvet hücreleri olmadığından yan tarafa ve ılıklik ile bu kısım arasına kubbeli hücreler sıkıştırılmıştır. Kadınlar kısmının bu yedi köşeli sıcaklığının aslında hamamın mimari bünyesine uydurulmuş eski bir Bizans yapısı olduğu açıkça bellidir. Bu durum erkekler kısmının sıcaklığında daha da belirgindir.

Erkekler kısmı, kubbeli üç bölümlü ılıklik kısmından sonra bir geçitle sıcaklığa açılır. Bu geçidin iki yanında kubbeli birer halvet hücresi yerleştirilmiştir. Fakat bilindiği kadarı ile hiçbir hamamda rastlanmayan bir özellik olarak bunların üstünde, duvar içinden çıkan bir merdivenle ulaşılan birer hücre bulunuyordu ve ortada geçidin üstündeki eyvan da bir balkon biçiminde sıcaklığa açıliyordu. Bu balkon Türk mimarisindeki çardakları andırdığı için bu yapıya Çardaklı Hamam denilmiştir. Erkekler kısmının sıcaklık bölümü, Bizans mimarisinde sıkça rastlanan "serbest haç" biçimindedir. Ancak ortaya göbek taşı yapılmış üst yapı ise kemer biçimiyle mukarnaslı kubbe geçişinden, ortadaki kubbeden ve eyvanların yarım kubbesinin dilimli süslemesinden anlaşıldığına göre bir Türk eseridir. Tahmine göre burada, haçvari planlı bir Bizans kalıntısının temelleri ve az bir yüksekliğe kadar duvarları tekrar kullanılırken duvarların üst kısımları ile örtü sistemi tamamen Türk üslubunda tamamlanmıştır. Çardaklı Hamam'ın kuzeybatı köşesinde görülen klasik üsluptaki çeşme, kitabesine göre 957'de (1550), tarih mısırına göre ise 962'de (1555) Sadrazam Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Dolayısıyla Hüseyin Ağa'nın vakıflarından değildir.

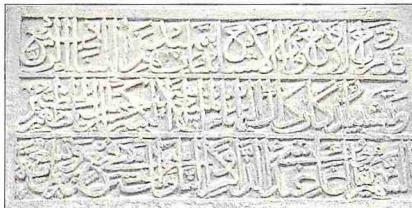
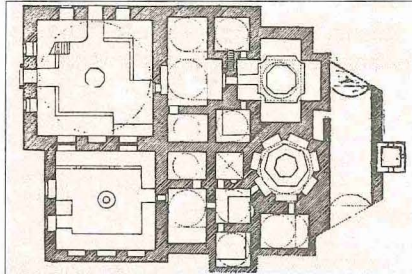
Çardaklı Hamam, Türk hamam mimarisinin dikkate değer eserlerinden olduğu gibi İstanbul'un Türkleşmesi sırasında yapılan ilk imar ve "şenlendirme" politikasının neticelerinden biri olarak aynı zamanda bir külliyenin de parçasını teşkil ediyordu. Tarihe ve eski eserlere saygısı olmayan ellerde perişan edilmiş üzücüdür.

Çardaklı Hamam, Türk hamam mimarisinin dikkate değer eserlerinden olduğu gibi İstanbul'un Türkleşmesi sırasında yapılan ilk imar ve "şenlendirme" politikasının neticelerinden biri olarak aynı zamanda bir külliyenin de parçasını teşkil ediyordu. Tarihe ve eski eserlere saygısı olmayan ellerde perişan edilmiş üzücüdür.

## BİBLİYOGRAFYA :

*İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, s. 16; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues I. Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 102-106, 113, 169 (kitabenin Almancası); K. Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 70-71; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 266-269; Zarif Orgun, "Hassa Mimarıları", *Arkitekt*, VIII, İstanbul 1939, s. 338, 339; A. Süheyl Ünver, "Türk Hamamları", *Tarih Dünyası*, I/5, İstanbul 1950, s. 202; R. Ekrem Koçu, "Çarşı Hamamlarımız", *TTOK Belleteni*, sy. 155 (1954), s. 12; a.mlf., "Çardaklı Hamam", *İst.A*, VII, 3750-3751; Semavi Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, IX (1978), s. 190-196.  SEMAVİ EYİCE

Çardaklı Hamam'ın kapısı üzerindeki kitâbe ve hamamın planı (Glück'ten düzeltilerek Semavi Eyice'den)



## ÇÂRDARB

( چهارضرب )

Kalenderîler'le diğer bazı tasavvufî zümrelerin uyguladıkları saç, sakal, bıyık ve kaşları tamamen kesme geleneği.

Farsça çâr, çehâr (چهار "dört") ve Arapça darb (ضرب "vuruş") kelimelerinden oluşan ve sözlükte "dört vuruş" anlamına gelen çârdarb, Kalenderiyye'nin özellikle Cevlâkiyye kolunda bazan da abdal, Melâmî, Şemsi ve Bektaşî gibi tasavvufî zümrelerde uygulanan saç, kaş, sakal ve bıyığı ustura ile kazıma geleneğini ifade etmek üzere kullanılan bir tasavvuf terimidir. Bu gelenek büyük bir ihtimalle VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında Kalenderîler arasında ortaya çıkmış

ve yaygınlaşmıştır. Çünkü bu tarihten önce Kalenderiler arasında böyle bir âdetin mevcut olduğunu gösteren bir kayda henüz rastlanmamıştır. Bu şekilde tıraş olanlarla Budist rahip teşkilâtı Sanghalar ve bunları takip edenler arasında bazı benzerliklerin bulunması, çârdarb uygulamasının Hint kökenli olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim çârdarın ilk uygulayıcıları oldukları sanılan Cemâleddîn-i Sâvî (ö. 630/1232-33) ile arkadaşlarından Muhammed-i Belhî, Osmân-ı Rûmî ve Ebû Bekr-i İsfahânî'nin Hindü geleneklere yabancı olmadıkları bilinmektedir (bk. Hatîb-i Fârsî, s. 12).

Bu geleneği Hz. Âdem ile başlatan Kalenderiler'in iddiasına göre Hz. Âdem cennetten çıkarıldığında çıplaktı, vücudunda hiç kıl yoktu, Allah'tan utandığı için mahrem yerlerini incir yapraklarıyla örttü. Fakat sonra insan vücudunda kıllar bitki gibi türedi. Bu dünyaya nasıl geldiysek öteki dünyaya da öyle gitmemiz için sonradan çıkan bu kılların ortadan kaldırılması gerekir.

Menkıbeye göre çârdarbi gelenekleş-tiren Cemâleddîn-i Sâvî, Dimaşk'ta Zeyneb bint Zeynelâbidîn'in türbesi civarında sadece mahrem yerleri birkaç yaprakla örtülmüş çıplak bir pîr görür. Sonradan bir süre birlikte oldukları Celâl-i Dergezîni adındaki bu pîrin vücuduna elini sürünce vücudundaki bütün kıllar, saç, sakalı, bıyığı ve kaşları tamamen dökülmüş, bu sırada kendisini ziyarete gelen Muhammed-i Belhî ile Ebû Bekr-i İsfahânî'nin ona el sürmeleri üzerine onların da vücutlarında kıl kalmamıştır. Başlangıçta onların bu davranışlarına tepki gösteren yöre halkı keramet sahibi olduklarını görünce kendileri de çârdarb olmuşlardır.

Kalenderiler'e göre yüz güneşe, kıllar buluta benzer. Güneşin görülmesi için bulutun aradan çekilmesi gerekir. Bulut olmadığı zaman güneş dünyayı aydınlatır. Sevenle sevilen arasında bir kıl dahi bulunmamalıdır. Kıllar insanın güzelliğini örter ve onun en güzel biçimiyle görülmesini engeller. Bu yüzden engellerin ve perdenin kaldırılması gerekir. Kalenderiler, zikir esnasında vecde gelen sâlik için "kalbi çârdarb ile zikreyledi" deyimini kullanırlar.

Güneşten daha güzel buldukları insan yüzünün kıllarla kaplanmasını doğru bulmayan abdallar da çârdarb olurlar. Hatta bazı tasavvufi zümreler Allah'ı da "tüysüz bir genç" (şâbb-ı emred) şeklinde tasavvur etmişlerdir.

Çârdarb kelimesi yerine "çârdarb zeden", "dek zeden" deyimleri de kullanılır. Çârdarb olmuş dervişe de "çârdarbzede" veya "dekzede" denir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb-i Fârsî, *Menâkıb-ı Cemâleddîn-i Sâvî* (nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1972, s. 12, 15, 22-23, 35, 41, 43, 45, 46; ayrıca bk. Önsöz, s. XII-XIII, XXII, XXIV (Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*'dan naklen); Fritz Meier, *Abû Sa'îd-i Abû'l-Hayr*, Leiden-Liège 1976, s. 495-516; Osman Turan, "Selçuk Türkiyesi Târihine Dâir Bir Kaynak: Fustât ul-<sup>ç</sup>adâle fî Kavâ'id iş-Şa'fâna", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 560 vd.; Tahsin Yazıcı, "Kalenderlere Dâir Yeni Bir Eser: Menakib-i Cemal al-Din-i Savi", *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 785-797; a.mlf., "Kalenderiyâ", *EP²* (Fr.), IV, 493-495; M. Habib, "Chishti Mystics Records of the Sultanate Period", *Medieval India Quarterly*, 1/2 (1950), not: 1; Abdülbâki Gölpinarlı, "Kalenderiyâ", *TA*, XXI, 157-161; Dihhudâ, *Lugatnâme*, X, 35, 162; XIV, 77; Pakalin, I, 325.



TAHSİN YAZICI

### ÇÂRDEH MA'SÛM-i PÂK

(چهارده مصوم پاک)

İsnâaşeriyye Şiîleri'nin  
hata ve günahattan münezzeç olduğuna  
inandıklarını on dört kişiyi  
ifade eden bir tabir.

Çârdeh ma'sûm Hz. Peygamber, Hz. Fâtîma ve on iki imamdan (Ali b. Ebû Tâlib [ö. 40/661], Hasan b. Ali [ö. 50/670], Hüseyin b. Ali [ö. 61/680], Ali Zeynelâbidîn [ö. 94/712], Muhammed el-Bâkır [ö. 114/733], Ca'fer es-Sâdık [ö. 148/765], Mûsâ el-Kâzım [ö. 183/799], Ali er-Rizâ [ö. 203/818], Muhammed et-Takî [ö. 220/835], Ali en-Nakî [ö. 254/868], Hasan el-Askerî [ö. 260/874] ve halen gaybet\*te olduğuna inanılan Muhammed el-Mehdî) meydana gelir.

İmamların mâsum olduğu inancı, II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu inanç İbn Bâbeveyh (ö. 381/991), Şeyh Müfîd (ö. 413/1022) ve Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1044) gibi Şîa ulemâsı tarafından geliştirilerek on dört mâsumun imâmet makamına geçmeden önce veya geçtikten sonra yanlışlıkla da olsa herhangi bir günah işlemelerinin imkânsız olduğu sonucuna varılmıştır. Hz. Fâtîma'nın ismet\*ı ise ismeti gereken iki makam, yani peygamberlik ve imamlık arasında bir bağ oluşturmasından ileri gelir. "İki nurun birleştiği yer" (mecmau'n-nüreyn) olarak adlandırılan Hz. Fâtîma'nın imamlardan ve onların yüksek seciyelerinden bahseden hadis ve rivayetlerde de sık sık adı geçer. On dört

mâsumun ismetini belgeleyen en önemli delillerin başında, "âyetü't-tathîr" denilen, "Ey Ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak diler" meâlindeki âyetin (el-Ahzâb 33/33) yer aldığı inanılır. Bu anlayışa göre, "Zâlimler ahdimе eremez" meâlindeki âyet de (el-Bakara 2/124) Allah'ın ah-dine yani nübüvvet veya imâmete mazhar olmuş kişilerin kötülükten uzak bulduklarına, dolayısıyla ismet sahibi olduklarına delâlet eder.

Mâsumların sayısı, büyük ihtimalle on ikinci imamın gaybetinden sonra on dört olarak belirlenmiştir. On birinci imam olan Hasan el-Askerî'nin ölümünden sonra imamlar silsilesinin onun gaybet etmiş olan oğlu ile sona erdiği inancı bütün İmâmî Şiîler tarafından hemen benimsenmemiştir. Öte yandan imamların on iki olduğunu (veya olacağını) açıklayan rivayetlerin eskiden beri yaygın olduğu bilinmektedir. Nitekim tamamı Kureyş'ten olan on iki emîrin geleceğini ifade eden rivayetlere Ehl-i sünnet'çe benimsemiş hadis kitaplarında da rastlanmaktadır (bk. Buhârî, "Aşkâm", 51; Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1; Tirmizî, "Fiten", 48). Bundan dolayı imamların sayısının on iki olduğu Şîa'nın bir kısmınca kolaylıkla kabul edilmiştir (Kohlberg, XXXIX, s. 529-533).

Şîi kaynaklarında Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadiste, Resûl-i Ekrem'in kendisiyle Hz. Ali'nin, Hasan'ın, Hüseyin'in ve Hüseyin neslinden -hadiste adları anılmayan- dokuz kişinin mâsum olduğu rivayet edilmektedir (Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, XXV, 201). Hz. Peygamber'den gelen başka bir rivayette bu dokuz kişinin yanı sıra Hz. Fâtîma'nın da adı geçmekte (a.g.e., XXV, 6-7) ve yine bu rivayette Resûlullah, Hz. Fâtîma ve on iki imamın "mahlûkatin yaratılmasından önce" nurdan yaratıldıkları kaydedilmektedir. Nur âyeti (en-Nûr 24/35) Şîi kaynaklarında çârdeh ma'sûmun bu nurani menşeleriyle ilgili olarak yorumlanır ve aydınlıktan bahseden hemen bütün âyetler onlar için bir işaret olarak değerlendirilir (Meclisî, a.g.e., XXIII, 304-308; XXVI, 242-243; Sâdık eş-Şirâzî, s. 209-211). Ca'fer es-Sâdık'a isnat edilen bir açıklamaya göre çârdeh ma'sûmun nurdan yaratılması diğer varlıkların yaratılmasından 14.000 yıl önce vuku bulmuştur (Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, XX, 15-16). Diğer bazı rivayetlerde çârdeh ma'sûmun "semavî topraktan", "be-yaz topraktan", "arşın altındaki topraktan" veya "arşın toprağından" yaratılmış